

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

(շար. տես 271)

Սիրոյ ըմբռնումը

Մենք սիրով և աղօթքով կը ծնանինք. մեր արեան և միսին մէջ աննիրք զոյակ. ներ կան, որ ծնողներէն կու գան, և ծնունդէ ծնունդ կը փոխանցին պարտադրուելով մեր վրայ ճակատագրի նման. շատ անգամ անոնցմէ կը կախուին սերունդներու հոգիի և մաքմոյ ժառանգութիւնը. այս ժառանգութիւնը այնպէս չի մնար, այլ տարինեւրու յառաջելով կը բերէ զաղափարականի մը ծնունդը՝ որ կը ճոխացնէ և կը զեղեցկացնէ մեր կեանքը և կամ կ'աղքատցնէ ու կը նսեմացնէ:

Տեսէք պատանի մը, հագիւ շրջանաւարտ, իր ընտանեկան ժառանգութեան պատուաւորած է զրական ժառանգութիւն մըն ալ. իր ընթերցումները քանաստեղծ. ներու և վիպական դարձող գործերն եղած են. տարիներ ամբողջ ունեցած է միակ պատկեր մը աչքերուն առջև, միակ գաղափար մը մտքին մէջ, միակ զգացում մը սրտին մէջ, որոնք իրեն մոռցնել տուած են ամէն ինչ. Ամենօրեայ կեանքին մէջ նայուածքներուն հանդիպած են սիրազեղ մերկութիւններ լուսապայծառ ճառագայթ. ներու ներքեւ, և սիրոյ կայծը՝ որ ծայր տուած էր՝ սկսեւր է բոցավառիկ և հրդեհիւ. Այս կէս երազներու խանդավառումին մէջ կը կարծէ լսել միալար բարախումները զոյգ սրտերու, մաքրափայլ և շուշանագեղ, բարախումներ՝ որ կը թուին ըլլալ երջանկութեան մը սկզբնաւորութիւնը, որ երթալով պիտի ուռճանայ ծածկելու բովանդակ կեանքի ընդարձակութիւնը. Եւ քանաստեղծներ՝ հրաաթափած այս տեսիլէն՝ կը տեսնէ անոր պատկերը բիւրեղացած իր բրբերուն մէջ, և քանի՜ կ'ուզէ զայն ուրուազրել՝ անի այնքան կ'աղօտանայ և կը նսեմանայ անհետանալու աստիճան.

ասան երկունս և ծնունդ ի կնոջէ զրել մեզ միածնին, այլ համարիլ յաւէտ զբանին բնութիւն ի կնատս յայս և ի հոգեղէնս փոխառարիլ մարմին (էջ 231 ա): — Բառին ձեւ կասկածելի է, և կրնայ ըլլալ փոխառարիլ, որովհետեւ Տաթեւացւոյն լուծման մէջ, ուր բառին մեկնութիւնը կը տրուի, նոյնը կը կրկնուի երկու անգամ փոխառարիլ և երկու անգամ ալ փոխառարիլ ձեւով. «փոխառարեալ. Այլ է փոխազրելն և այլ է փոխառարելն. զի փոխազրելն է ի բաց փոխութիւն զիրն և ոչ թողուլ ի նոյնութեան մնալ. նոյն է և փոխարկելն, իսկ փոխառարելն է՝ որով միաւորի յայլս և մնայ ի նոյնութեան. Եւ տես զի աստ փոխառարեալ ասէ զապականութեան և ըզմեղաց... (էջ 545 ա): Յոյն բնագրին համեմատութիւնը կրնայ որոշել թէ երկու ձեւերէն ո՞րն է միայն ուղիղ:

Օժակը «օծանդակ, օծանդակութիւն». եթէ մարդ առեալ որպէս զայլ ոք քան զինքն որդի Աստուծոյ Բան որպէս զօծանդ ոք իւրոցն կամաց երեւցոյց զնա (էջ 328 ա): — Բառիս նշանակութիւնը ստոյգ է. համու. էջ 329 ա՝ նոյն ձևին կրկնութիւնը. «Քանզի հովիւ զուով դնէր զնա մարգարէ և իւրոցն կամացն օծանդակ կատարէր»: Բայց կրնայ անստոյգ համարուիլ բառիս ձեւ՝ փխ. օծանդակ, որովհետեւ Տաթեւացւոյն լուծման մէջ՝ էջ 737 օծակը չի յիշուիլ:

Օրհնաբանիկ «օրհնութեամբ զովարանուիլ». հաց հոգեւոր հաստատէ զսիրտ մարդոյ, ըստ որում որ ի գիրս Սաղմոսացն օրհնաբանի (էջ 296 ա):

*
**

Այս բոլորէն յետոյ՝ կը նկատեմ որ Պարոպմանց զրոց մէջ, էջ 449 ա կայ ներգործողագոյն բառը և էջ 273 բ կայ սկզբնազունութիւն բառը, որոնք թէև նոր Հայկականի մէջ յիշուած են, բայց Առձեռնի մէջ աչքէ վրիպած են:

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

հիմայ այլևս մերկ իրականութիւնն է բա-
նաստեղծին առջեւ, իրականութիւն մը
ցուրտ, արհաւիրալից, տուայտեցնող: Ա-
հաւոր տանջանք սրտի մը. բնածին իղձե-
րու ձկտիլ և իրականութիւնը գինը հտ
մղէ անկից...: Ուրիշ միջոց չկայ այս
բնածին զգացումն իրագործելու համար՝
բայց եթէ դուրս ելլի իրականին երկաթէ
շրջանակէն, թափանցել մտքի լուսեղէն
շրջանակէն անդին, հոն յարմարեցնել իր
կեանքի վրանը, հոն գտնել իր սրտին
խօսակիցն՝ ուսկից կարենայ ծծել այն
անհուն սէրը՝ որուն կը պապակի իր չոր-
ցած ոսկրոտին. հոն կրել չկայ, հոն խա-
բուիլ չկայ, հոն հտ դառնալ չկայ. գոյու-
թիւն մը անմեռ, անփոփոխ, յաւիտենա-
պէս երջանիկ, բայց միանգամայն անօս-
րացած, աննիթականացած, անէացած՝
չզգայալու համար ոչ ցաւը՝ բայց ոչ ալ
հաճոյքն և վայելքը իրենց բոլոր բարդ
տպաւորութիւններով:

Նման սիրոյ պատկերը կ'ունենամ կար-
դալով Դուրեանին թատրոնը, սէր մը՝ որ
բնազդէն աւելի կարծես ծնած է եթերային
բուրումներէ, որ կու գան, շուրջը կը ծա-
ւալին, առանց սակայն թափանցելու զգա-
յարանքներուն մէջ. սէր մը՝ որ լուսաւոր
անդրին մը կը նմանի, բիւրեղացած շու-
շաններու սպիտակ մաքրութեամբ, բայց
որ միայն կրնայ իր փայլով պայծառացնել
հորիզոնը ու խողել աչքերը, ուրիշ ոչինչ:

Ինչպէս ամէն մարդ՝ Դուրեան ալ իր
բանաստեղծի կեանքը սկսած է անուշ և
հմայող հովուերգութեամբ մը: Վարդ և
Շուշան թատրերգութեան Ա. արարուածին
Դ. տեսարանը՝ պատկերն է այս կեանքի
անդրանիկ ճալլերուն: Երկու հոգիները՝ որ
զիրար կը սիրեն անպայման և միամիտ
կերպով. բնաւ ցաւ և ցրտութիւն չկայ
ասոնց սիրոյն մէջ. երկուքն ալ նոյնը
կը մտածեն, նոյն իղձերով տոչորուն են,
նոյն սեւեռումներն ունին. երկու բոցեր
են նոյն կրակին, և երբեք քամի մը չի
փչելը զանոնց քիչ մ'իւրարմէ հեռացնելու
համար. սիրոյ զեղումներ, պարզ և անկեղծ
զգացումներ, արտայայտուած դալարներու

վրայ, ծառուղիներու երկայնքով, լուսնակ
գիշերներով. ահա ճշմարիտ պատկերա-
ցում մը՝ հրազած սիրոյ: Ո՞րոյ նման ըմ-
բռնում մը զմեզ կը տանի զբականու-
թեան սկիզբը, ուր մարդկային էութիւնը
բաղկացած էր երկու եսերէ՝ մին միւսին
ոխերիմ. անոր մէջ կիրք մը էր պատե-
րազմեր ինքրինն դէմ միաժամանակ՝ մերթ
իւր ախտ և մերթ իւր առաքինութիւն.
այլ միշտ նոյն զօրութիւնն էր որ կամ
իւր հաճոյք և կամ իւր ցաւ կը ներկա-
յանար, միշտ միենոյն զգացումին զգեստով՝
միօրինակ ըլլալու չափ: Եւ Դուրեանի մէջ
սէրը այս երևոյթով կը ներկայանայ, որով-
հետեւ ինք ղեռ ունեցած չէ մտածման
կեանքը. ղեռ պատանի մըն է որ կը հաւ-
տայ սիրոյ անփոփոխ և անդիմադիր տէ-
րութեան. մինչ նոյն զօրութեան ընդդի-
մադիր զգացումները, անոնց կոխն և պայ-
քարը, մարդկային էութեան զանազան
բարդութիւնները, իմաստասէրներու կ'իյ-
նան ընել:

Դուրեան, ինչպէս Գերթուածներուն,
այսպէս թատրոնին մէջ ալ ցոյց կու տայ
ազդուած ըլլալ մեծապէս Լամարթինէն,
մանաւանդ փուլէնէն և Ռաֆայէլէն. ար-
դէն «Թէռաւեհր»-ու Վարդուհին կը ճան-
չնայ Ռաֆայէլը, և Շուշանիկ ալ քարայրին
մէջ բանտուրու կը զուգակցի լորանսի-
դէպքին հետ: Լամարթինեան սէրը սակայն
Դուրեանին մէջ կը կորանցնէ իր վեհու-
թիւնն և խոր քնարերգութիւնը. Վարդին
և Շուշանին սիրոյ արտայայտութիւնները
չունին ոչ «Լձակ»ին տիեզերական անհուն
զգացումը և ոչ ալ միւս կողմէ Ռաֆայէլի
և Լիւսիի քիչ մը ցուրտ՝ բայց խորապէս
մտածուած սէրը. իրենց վրայ տիրապե-
տող սիրոյ դրախտավայել և ճառագայթ-
արծակ մթնոլորտ մըն է՝ ուրիշ երկնքէ
ծագած, որ իր շողերը կը թափանցէ
մինչև անոնց էութեան խորերը, արբեցը-
նելով այս լուսաւորութեամբ, և իրենց
կարծիլ տալով թէ այն արեւն անմուտ
ըլլայ և ազգակ՝ յաւիտենական երանու-
թեան: Սէրը կրնայ շատ լաւ ազդակ
մ'ըլլալ երանութեան, վասն զի ուրիշ

բան չէ արդէն, Պղատոնին համեմատ, բայց եթէ անմահութեան պէտքը մարդուն մէջ՝ նպատակ ունենալով անդուլ յաջորդութիւն մը դնել անհատներուն մէջ. դարձեալ ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ անմահութիւնը զրգուող գեղեցկութիւնն է փայլը, բայց անեղծ է անապական իրերու։ Այս անեղծ բայց իրական կեանքն է՝ որ կը պակսի վարդին և Շուշանին յափտեմական երանութեան։ Իրենց սիրոյ երջանկութիւնը ամբողջապէս կայացած է երեւակայութեան մէջ, որ թէ՛ն անմեռ է՝ բայց կեանք չունի. այնու հանդերձ մենք կ'ախորժինք զայն, վասն զի ինչ որ մեր պատկերէն վերջ սիրելի է մեզի՝ մեր երեւակայութեան տեսքն է. հոն կը գտնենք Քեր երազածին պատկերը և կը հաճինք։

Այս սէրը բոլորովին կը փոխուի՝ երբ կը մարմնանայ ըբերութեան մէջ, Սիրոյ հնչիւնները թատրոնին մէջ ցնարի մը թրթրացումներն էին, հոս՝ սրտի մը տրուփիւններն են, խանդավառ, մեղմաղծ, ողորբեղու. հոն երեւակայութիւնն էր որ կը խօսէր մեր երեւակայութեան, հոս իր սիրտն է որ կը զեղանի մեր սրտին մէջ տապալիւն արեան հոսումով. և հարկաւ այս արեան վտակները զմեզ աւելի կը յուզեն և կը գործունեն. հոս ճշմարտութիւն և անկեղծութիւն մը կայ՝ որ ինքնին զմեզ կը զրաւէ. չկան բարձր շեշտեր, չկայ արտայայտութեան վեհութիւն և նրբութիւն. բայց ասոնց տեղ կը զգացուին բոլոր այն դնդերային և ջղային շարժումներն՝ որ սէր կը փնտռեն. և կը ջանայ նայուածքներէ, վարսերու փունջերէն, շրջագոցներէ շրջիւնէն զգացումներ հանել, իր էութեան համար։ Սէրը բնապէս ծնունդ կ'առնէ այս ֆիզիքական տարրերէն, բայց առիթ ունենալով՝ զանազան տպաւորութիւնները գեղեցկին, հաճելիին, ողորմ կը ծնանին անհատին մէջ հիացման և հաւանման զգացումները, Համակրութիւնը թիչ թիչ այնքան կը մեծնայ և կը ստուարանայ որ կատարեալ զօրութեան կը փոխուի, զօրութիւն մը կարող դիմացինը զրաւելու և իբր իր իբր նկատելու. ասկից այն եր-

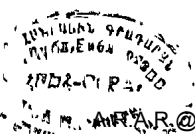
կու էականերուն մէջ զործելու տեսակ մը ազատութիւն ալ կը ծագի, վասն զի այնու միոյն անձնականութիւնը անթափանցելի չի մնար միւսին. կերպով մը իրարու կը հաղորդին, իրարու կը նոյնանան։ Այս բոլոր շրջաններէն անցած են «Սիրել» «Նկրա հետ» «Զին պաշտեմ» ըբերութեանները, տարօրինակ հրճուանքով մը՝ որուն խորը սակայն կը զգացուի ցաւատանջ հեծեծումը անոր՝ որ զիտէ ստուերներու փարիլ։

Ահա սիրոյն արտայայտութիւնն իր փերթութեան մէջ. անչափ բազմանք մը, և ասոր հակառակ՝ իրականութեան հակասութիւնը։ Ասկից ծնաւ կեանքի եղբերագութիւն մը՝ որ բանաստեղծին շրթունքները թառամեցուց, և անոր սիրոյ վարդերուն ընծայեց բովանդակ սեւութիւնը գերեզմանի փոսերուն։

Ինչէն է տարբերութիւնը սիրոյ այս ըմբռնման և ներկայացման՝ որ կայ Դուրեանի թատրոնին և ըբերութեան մէջ։ Կ'ըսէ հեղինակ մը թէ բանաստեղծութիւնը երբեք չի ներկայացներ զարու մը՝ ինչպէս և անհատի մը՝ զաղափարականը. վէպը միայն կրնայ զայս կատարել։ Իրաւամբ ցնարերգութիւնը պատահական է և ամենօրեայ ազդեցութեանց ենթակարգեալ, մինչ մեր զաղափարականը վեր է և հոռու իրական կեանքի սահմաններէն և տպաւորութիւններէն. և բանաստեղծը չգտնելով իր զաղափարականին պատկերը իրական կեանքին ազդեցութեանց մէջ՝ զայն կեղծիքով կ'արտայայտէ վէպի կամ նոյն իսկ թատրոնին մէջ, ուր ազատութիւն կրնայ իր յղացումը ցուցադրել։ Դուրեան ալ ներկայացուց իր թատրոնին մէջ սիրոյ պատկեր մը. իր իր զաղափարականն էր, անայայտ երևակայեալ սէր մը, ոսկիէ լեռներուն պէս, և որուն ձկտեցաւ եւս իր կեանքին մէջ՝ առանց սակայն հասնելու։

Բանաստեղծը

«Երգել, աղօթել և սիրել, ինչ բանաստեղծական»։ Դուրեան ուզեց այս կեանքը

դնել իր քերթուածներուն մէջ. բայց փոխանակ այս կեանքին հոգեզմայլ հրապոյրներուն՝ ունեցաւ ամենադաժան վիշտեր, և իր բանաստեղծութիւնն ալ երգի տեղ եղաւ հնկեկանք մը: Իր մէջ փնտռելու չէ ոչ արուեստ, ոչ նրբացեալ ձևեր, ոչ զգացման բարձրութիւն և փափկութիւն. իր միակ մտազբաղումը ամենօրեայ կեանքի խնդիրն է, իր յոյսերն և բաղձանքներն են, որոնց իրազորութեամբ կը զլացուի իրեն. և ճակատագրի այս հակասութիւնը կը ներշնչէ տառապանքի այն հեծութիւնը: Այս հեծածանքն ալ հոգեկան զօրութիւն. ներքէ չի բնորոշուիր, ընդհակառակն կը զգացուի անոր շեշտերուն մէջ այն շղատաքտութիւններն և շիղերու պրկումները, դիմագիծին բոլոր ցաւատանը արտայայտութիւնը, զայրոյթի և ատելութեան բոլոր շարժումներն՝ որ ծնած են կեանքի և մահուան մէջ եղած պայքարէն: Յետոյ, ասկից՝ ամենէն զուարթ ոտանաւորներուն մէջ ալ կը ծաւալի մեկամաղձութիւն մը, զգայականութեան այս հիւսնադրութիւնը՝ որ կը ծնանի կամ շատ ապրուած կեանքէն և կամ, ինչպէս Դուրեանին մէջ, չապրուած կեանքէն, և յազարդի տեղ կը բերէ իր հետ ծարաւ մը անանց, անիրականալի, որ յուսալքութեան կ'առաջնորդէ: Դուրեան այս ամէնը շատ աւելի կ'ընց՝ երբ ուզակի մահուան դէմ զսնուեցաւ, և տեսաւ, որ մինչ իր ծաղկատի շրթունքները ամէն օր սէր ու սէր կ'արտաբերէին, բռնադատեալ էին համբուրել մահուան անէութիւնը:

Դիւրին է ըմբռնել այս խռնուածքէն և կացութիւնէն ծնունդ առած բանաստեղծութեան ձևը. և իր մէջ քերթուածին՝ «Տըրտուսէք» ի ընթերցումն ալ աւելի որոշ կը բացատրէ:

«Տըրտուսէք»ը իր ամեներկար քերթուածն է. առջի մասը, 26 տողէ բաղկացած, արդիւնք է հոգեկան տազնապալից ճիգի և տուպտանքի՝ ուր Դուրեան կորսնցուցած է անձին գիտակցութիւնը, և հարցուկի մը խռոված և յուզեալ շունչով արտաբերած է այս կէսիմաստ՝ բայց անդրգեղեմանական տողերը: Միւս կէսին մէջ

Դուրեան նորէն իր դողողուն էութեան մէջ կ'իջնէ, կեանքի ծարաւով և հոգեարքի անկողնոյն մէջէն դեռ անոր ձկտելով. այս մասը ամենամեծ բանաստեղծութիւնը կը կազմէ իր գործին և կեանքին: Ամենէն աւելի կը հիւսնամ այն ճիգերուն վրայ՝ զոր մահուան անկողնոյն մէջ կը կատարէ, ամփոփելու իր սրտին մէջ ամբողջ կայծերն ու վարդերը՝ որ իր կեանքը պիտի գեղերփնէին, բոլոր ուրախութիւններն և հաճոյքները. ունայն ճիգեր. ուրիշ ոչինչ կարող կ'ըլլայ նշմարելու՝ բայց եթէ մօրը արտօսըր, որ կու գայ ցնդելու իր անուրջները և զգալ տալու իր ճակտին մահահրաւէր դալկութիւնը. և այսպէս Դուրեանի բանաստեղծութիւնը կը զուգուի մահուան բանաստեղծութեան հետ:

Դուրեան մեր ամենէն ինքնատիպ քերթողներէն է. այս ըսել չ'ուզեր որ ազդուած չըլլայ կատարած ընթերցումներէն. «Ժիւնով շաղուած մի անդրի» բառ առ բառ Հիւկոյն է. բայց իր մէջ կայ ներշնչում՝ որ կը բաւէ ինքնատպութեան համար. յետոյ կայ կեանքը ըմբռնելու և մեկնելու ինքնուրոյն եղանակ մը՝ որ թէ և մասամբ կազմուած իր ապրելու հանգամանքներէն՝ բայց ընծայած է բանաստեղծութեան անձնական շեշտ մը, շեշտ մը քիչ մը յուսահատ և նեղացուցիչ, բայց ցոյց կու տայ բոլոր բարեմասնութիւնները ոյծի և զօրութեան:

Հ. Կ. ՔԻՊԱՐԵԱՆ

Գեշ գրելը անկրթութեան նշան է, վստմ գիլը պարտաւորէ ընթերցողը յոգնել. նաեւ անմիտ բան մըն է, որովհետեւ կը նշանաւկէ աւելի՝ ինչ որ կը գրէ:

Լ. ԿՈՒՎԼԷ

Ամէն փորձանք մեզ որկուած է՝ որպէս զի բան մը հասկնանք, եւ ամէն փորձութիւնները միասին այնպիսի դաս մը կու տան՝ զոր ոչ մէկ մարդ ինքն իրեն պիտի կարենար ընել. Եթէ անոնք մեզ ամենուս հասնէին բոլորը միասին՝ մենք պիտի ընկնուէինք եւ ոչինչ պիտի հասկնայինք:

ԾԻՐ. ՄԱՆՆԻՆԿ